

Foredrag i Georg Brandes Selskabet 20. okt 1977

Indledning

Når jeg er blevet indbudt til i aften at tale om "Georg Brandes og Viggo Hørup" er baggrunden den, at jeg igennem længere tid har arbejdet med en udgave af Hørups breve og utrykte papirer i øvrigt, og at jeg desuden arbejder med et projekt om Hørup. Den arbejdstitel for foredraget, som jeg har arbejdet ud fra, lyder sådan: "Viggo Hørups placering i det moderne gennembrud", men efter at have sat det sidste punktum sent i eftermiddags, står det mig klart, at jeg roligt kan sætte de to ord "et bidrag" foran. Jeg vil altså forsøge at give *et bidrag til en placering af Hørup i det moderne gennembrud*. Og så må jeg endda straks indskrænke emnet på tre leder. For det første standser jeg stort set allerede i 1873, så det er altså for en væsentlig del kun nogle af det moderne gennembruds forudsætninger, jeg kommer til at tale om. For det andet vil jeg holde mig til det bevidstheds-historiske. Jeg vil altså ikke komme ind på de dybereliggende socio-strukturelle forandringer af de menneskelige eksistensvilkår, som det moderne gennembrud både er et resultat af indgår i. Ihvertfald kun rent perifert. For det tredje vil jeg fokusere på gennembruddet forstået som et horisont- og holdningsskifte. Jeg vil altså ikke komme ind på dets litterære sider.

Indenfor disse rammer vil jeg prøve at skitsere nogle væsentlige træk ved den taget-for-given virkelighed, som gennembruddet var et opbrud fra og nogle fælles erfaringer, som kom til at præge gennembrudspionerernes selv- og samtidsforståelse. Af disse vil jeg specielt omtale Hørup og - noget mere indforstået - Brandes. Hvad Hørup angår, har hans formative ungdomsperiode hidtil været ret ukendt, men på grundlag af en del hidtil ubenyttet materiale mener jeg at kunne afdække nogle centrale horisont- og holdningsskift hos ham. Og det er mit håb herved også at kunne bidrage til en forståelse af det moderne gennembruds tilblivelse og karakter.

Men når det er sagt, må jeg straks igen tage nogle forbehold overfor det jeg i aften vil sige. Jeg har stærkt følt min egen begrænsning i forhold til emnet, og i de sidste dage har jeg arbejdet om kap med tiden. Jeg beder derfor undskylde, at foredraget mangler en komparativ og perspektiverende afslutning. Jeg har simpelthen ikke haft tid og kræfter til det. Men måske kan vi hjælpes ad under den efterfølgende diskussion. Jeg vil ihvertfald bede om, at I vil betragte det jeg siger som et diskussionsoplæg og ikke som et foredrag i dette ords mere højtidelige - og gammeldags - betydning.

Begrebet "det moderne gennembrud"

Da jeg begyndte at arbejde med emnet "Hørups placering i det moderne gennembrud", voldte det mig straks fra begyndelsen store bryderier at indholdsbestemme begrebet "det moderne gennembrud" forstået som et horisont- og holdningsskifte. Udtrykket blev lanceret af Georg Brandes i 1881 med hans bog "Det moderne Gjennembruds Mænd" (DGM), men nogen egentlig generel videnssociologisk begrebsbestemmelse finder man hverken her eller i den senere litteratur om emnet. Jeg har i hvert fald ikke kunnet finde nogen, selvom både Brandes og hans efterfølgere blandt danske og svenske litteraturhistorikere har afdækket mange centrale og karakteristiske forskelle mellem gennembrudslitteraturen og den forudgående periodes litteratur og også fører disse forskelle tilbage til et skifte i selv- og samtidsforståelsen. Det var ganske vist karakteristisk for gennembrudstidens pluralistiske situation, at standpunkterne blev ført frem som totale livsanskuelser, og at kampen i væsentlig grad kom til at angå disses yderste legitimerende principper: åbenbaring overfor videnskab. - Forstået som spørgsmålet om der gaves andre kilder til sand viden og moral end den menneskelige sansning og fornuft. - Men nogen virkelig tematisering af parternes taget-for-given virkelighed blev det ikke til. Selv brugte Brandes mest ordet "moderne" som et rosende adjektiv. I sin bog om "Det moderne Gjennembruds Mænd" ville han vise - og ved sit eksempel udtrykke - hvordan hans europæiske samtids oplyste og kompliceret individualiserede

bevidsthedsliv omsider var brudt igennem en livsfjern og livshæmmende kulturtraditions bevidsthedsform og kunstform og havde fundet direkte udtryk i en række nordiske forfatterskaber. Det var en ny tids psykologiske, sociale og nationale eksistensvilkår, som skulle bevidstgøres. *De* var det basale for ham, og *dem* var det, litteraturen skulle udtrykke, udforske og gøre gældende i samtidens bevidsthed. Såvidt jeg kan forstå, kan hans brug af ordet "moderne" bedst "oversættes" med noget i retning af individualiseret og oplyst - og det sidste ville for Brandes især sige sekulær. Jeg tror, at Brandes' fundamentale indsigt var den, at samfundet med dets institutioner, roller og identiteter ikke udgjorde nogen guddommelig eller på anden måde selvfølgelig orden, men blot var historisk opståede, menneskeskabte vedtægter. Og han opfattede det samtidige danske samfund som stærkt repressivt i forhold til udviklede menneskers livsbehov. Jeg vil senere vende tilbage hertil. Her vil jeg blot gøre et meget foreløbigt forsøg på at begrebsliggøre forskellen mellem "den nye" og "den gamle livsanskuelse" - vel vidende, at jeg herved kun siger med andre ord, hvad andre har sagt tidligere. Det kulturbegreb, Brandes først i 1870'erne brød med, vil jeg kalde "klassicistisk". Det var en opfattelse, hvor man enten tog for givet eller bevidst arbejdede med en højere normativ orden, som menneskene skulle danne sig i overensstemmelse med, og som gav dem en ledetråd for deres handlinger. Ifølge denne opfattelse var denne højere normative orden universelt gyldig, selvom den kun fandtes mere eller mindre aktualiseret i de konkrete samfunds institutioner og individer. Overfor et sådant klassicistisk kulturbegreb satte Brandes et historisk-psykologisk, ifølge hvilket samfundet kun var menneskeskabt. De eksisterende institutioner opfattedes altså ikke som menneskelige udtryk for en højere normativ orden, ligesom overhovedet ideen herom reduceredes til den menneskelige naturs idealitetstrang. (Jvf. Feuerbach). Den enkelte måtte derfor skabe sig sine idealer på eget ansvar, og der gaves ingen overmenneskelig retfærdighed eller garanti for fremskridtet. Af denne fundamentale indsigt lod der sig drage adskillige konsekvenser for forholdet mellem individ og samfund, for grundlaget for moralen og æstetikken, for kunstens funktion, for synet på den historiske udvikling og meget mere. Brandes drog ét set af konsekvenser for sit syn på disse områder, Hørup et delvis andet. Men det fælles for gennembrudspionererne var vistnok den på en gang rystende og opløftende oplevelse af, at den herskende kulturtradition var uautentisk og af, at de selv skulle sætte deres værdier og handlingsnormer.

Det moderne gennembruds bevidsthedsmæssige forudsætninger

En central bevidsthedsmæssig forudsætning for det moderne gennembrud var en dybtgående identitetskriser i gruppen af ca. 25-årige akademikere i sidste halvdel af 1860'erne. Den umiddelbare forudsætning herfor var selvfølgelig nederlaget 1864, men den skyldtes mere fundamentalt, at den gamle embedsmandskultur med dens klassicistiske kulturopfattelse og offentlige udtryksmonopol ikke længere kunne opretholdes. Det danske samfund havde siden århundredets midte været inde i en kraftig økonomisk vækst, og med junigrundloven og liberaliseringen var der skabt institutionel og ideologisk dækning for, at de nye samfundsklasser kunne artikulere sig og gøre sig politisk gældende. Så længe hovedproblemerne var at etablere og opretholde de liberale institutioner indadtil og at varetage vitale nationale interesser i forholdet til de tyske magter, så længe havde de nationalliberale akademikere kunnet fastholde deres identitet som den nationale kulturs og fremskridtets bærere. Men selv da havde de måttet sikre sig mod den almindelige valgret gennem de stærkt borgerlige fællesforfatninger.

Ud fra et filosofisk og litterært synspunkt betragtes tiden mellem de slesvigske krige med rette som lidet nyskabende, og den er da også blevet temmelig stedmoderligt behandlet i litteraturhistorien. Men set fra et videnssociologisk perspektiv ville denne - den danske embedsmandskulturs glansperiode - bestemt være et nærmere studium værd. Povl Bagge har gjort en vigtig begyndelse med sin studie over akademikernes placering og politiske selvforståelse i perioden. Men der mangler en tilsvarende studie over deres taget-for-given virkelighed i

almindelighed og herunder deres mere eller mindre eksplicitte opfattelse af kunstens og litteraturens funktion. Men i sidste instans var deres kulturbegreb klassicistisk: de forudsatte eksistensen af en højere normativ orden, indenfor hvilken menneskene skulle indrette sig, og som kunne tjene som ledetråd for deres handlinger. Og det var desuden historisk-nationalt: det var en orden, som virkeligjordes igennem historien, og som havde nået en høj grad af aktualisering i Skandinaviens demokratiske institutioner, sædelige orden og borgerlige kultur. Tilegnelsen af denne kulturtradition med dens grundlag i studiet af de klassiske sprog og kulturidealer opfattedes som det rette dannelsesmiddel, og den indtog en central plads i latinskolernes uddannelse, ligesom latinskoleeleverne for størstedelens vedkommende selv var embedsmandssønner. De var derfor allerede fra hjemmene socialiseret til at forstå sig selv som de kommende bærere af den nationale kultur og almeninteresse. Skoledagligdagens trivielle slid med Madvigs grammatik i psykisk belastende konkurrence med kammeraterne kunne være nok så trang og det færdige resultat nok så magert. For erindringen og i det almindelige omdømme var det i almindelighed disse studiers ideelle mening, der talte, og som indgav indtrykket af, at der fandtes et ideelt akademisk meningsfællesskab.

Jo mere akademikernes samfundsmæssige position som en nogenlunde ensartet og selvfølgelig dannelseselite blev truet, dels indefra af professionaliseringen, som fulgte med de mere snævre fagvidenskabers uddifferentiering, dels udefra af den almindelige økonomiske udvikling, des mere identificerede det store flertal af studenterne sig med deres kald som bærere, vogtere og udbredere af de klassiske og nationale humane værdier. De sluttede op bag "Fædrelandets" krav om en klart ejderdansk og skandinavisk politik overfor de tyske magter, og mange delte dets sympati for grundtvigianismen og den folkelige nationale og religiøse vækkelse i det hele taget. I den udstrækning, at der overhovedet fandtes en reaktion imod den ældre generation af nationalliberale, gik den nok snarest i retning af en mere elementær national idealisme og positiv religiøsitet. - Man huske det pres Brandes var ude for fra vennerne i den nutzornske kreds. I hvert fald i denne meget eksklusive kreds synes bestræbelserne væsentligst rettet mod at inderliggøre sig traditionen, så man kunne stå personligt inde for den og handle ud fra sin således fattede overbevisning. Altså et klart autenticitetsideal udfra forudsætningen om traditionens autenticitet. Det var ikke den humanistiske og kristne tradition, kritikken rettedes imod, men derimod de materialistiske interessers indslag i politikken. 40ernes kritiske tænkning havde under disse omstændigheder ingen appel, selvom den ældre generation selvfølgelig har kendt den og nok heller ikke var upåvirket af den.

Krigsbegivenhederne i 1864, Londonkonferencen og freden i Wien oplevedes på baggrund af denne nationale selvidentifikation meget stærkt. Der var ikke blot tale om et nederlag, men om et sammenbrud af den moralske orden. Hvert militært og politisk nederlag blev i pressen efterfulgt af en regn af beskyldninger mod hæren, Chr. 9 og de venligtsindede magter. Og hæren tog til genmæle i det lille konservative "Flyveposten": "Ejderpolitik, Skandinavisme, og Danevirkestilling er Forestillinger, der staar i nøjeste Forbindelse og gribe ind i hinanden. Det er Følelspolitik i Stedet for Statskunst og Krigskunst". (Cit. la Cour: 32). Den nationalliberale grundtvigianer, Fr. Hammerich, har i sine erindringer fra 1874 beskrevet sin oplevelse af krisen således: "Når ulykkerne skylle ind over et land, holde de onde ånder gilde, dumhed og fejhed og frihedsnag, selvsyge, madstræb. Folkeånden var som borte, alt var søndersplittet, alt partivæsen, den ene troede ikke mere på den anden, landboerne opæggedes mod København, det, vi havde stridt for, blev dømt som vanvid. Selv offisererne talte om "Københavnerens blodtørst", og at det vel var klogere, hvis man vendte sine våben mod dem end mod Prøjserne." (II: 197). Fra Hammerichs nationalidealistiske horisont måtte den efterfølgende forfatningskamp opfattes som udtryk for lavt partivæsen og national splittelse, men som de øvrige nationalliberale stemte han til slut for godsejernes landsting af frygt for bønderne.

Der var behov for en reorientering, og her fik den æstetiske kulturs karakterproblematik betydning for en række af de senere gennembrudsfolk. Jeg vil i det følgende forsøge at vise hvordan, idet jeg specielt vil fremdrage Hørups eksempel.

Kritiske tolkningsmønstre og tendenser under den nationalliberale akademikerkultur

Det er af forskellige meddelelser fra Brandes kendt, at han i sidste halvdel af 1850erne gennemgik en identitetskrise, og at han gennem læsning af bl.a. Heine, Lermontov, Goethe og Kierkegaard for en tid forstod sin egen karakter som "dæmonisk". Goethe bestemmer begrebet som dækkende en kraft, der sætter sig igennem på trods af den moralske verdensorden. "Frygteligst viser dette dæmoniske sig, - skriver han - når det optræder som fremherskende hos et eller andet menneske. --- Det er ikke altid de fortræffeligste mennesker, hverken hvad ånd eller talenter angår, og sjældent udmærker de sig ved hjertensgodhed; men en uhyre kraft udgår fra dem, og de har en utrolig magt over alle skabninger, ja endog over elementerne ---. Alle sædelige kræfter i forening formår intet over for dem. omsonst vil den mere klartseende del af menneskene mistænkeliggøre dem som bedragne eller bedragere, den store hob tiltrækkes af dem." (Ungdomserindringer III: 263). Stykkets betydning for Brandes er fremhævet allerede i Ahlbergs disputats (s. 106), og der er næppe grund til i dette selskab at komme nærmere ind herpå. Men for vort formål har det den særlige interesse, at det ganske åbenbart også har været en inspirationskilde for den unge Hørup. Og Brandes og Hørup var ikke ene om dette sværmeri for det dæmoniske. Det er bekendt, hvordan den europæiske romantisme med dens blanding af individualistisk oprør og verdenslede fra 30erne fandt udløbere i den danske litterære tradition, men i afsvækket, reflekteret æstetisk form. (Jvf. f.eks. Fjord Jensen: Turgenjevtraditionen --, s. 178-80). Kierkegaard havde fremstillet den og gjort op med den, og på det punkt var han i overensstemmelse med den danske klassicistiske tradition. Men ellers kunne han ved sit eget kompromisløse angreb på dannelsesteologien nok henlede tanken på Goethes dæmonibegreb, og netop i slutningen af 50erne, hvor Brandes sværmede for sit væsens dæmoni, var dette begreb på mode i København. Bjørnson mindedes i det mindste senere, hvordan "det dæmoniske" var i kurs, da han var hernede i 1857. (Brd. Brandes Brevveksling III: 214). Kategorien har uden tvivl hørt til diskussionsemnerne i den æstetiserende diskussionsklub, som mødtes på Bidstrups Kafé på Kongens Nytorv, og som foruden Bjørnson og Clemens Petersen bl.a. også omfattede Hørups senere dansklærer Kristian Arentzen og dennes yngre ven, provinsstudenten Sophus Schandorph. Slutningen af 1850erne var vistnok en periode, hvor de traditionelle autoritetsstrukturer var alvorligt truede, og jeg vil senere komme lidt nærmere ind på dette meget uoplyste spørgsmål.

Det var Kristian Arentzen, som på en fængende måde introducerede Hørup for romantismens karakterproblematik. Som bekendt var Hørup søn af en landsbyskolelærer på Halsnæs, men hans mor var af solid borgerlig familie, og som 12 årig var han blevet sendt til København for at blive student der. Han hadede København og skolen, og det var egentlig først, da han efter fire års trængsler kom ind på Metropolitanskolen, at han opnåede et rimeligt godt forhold til omgivelserne. Især fik Arentzen betydning for ham. I øverste klasse og også efter sin studentereksamen i 1861 kom han sammen med andre jævnaldrende kammerater i dennes hjem. Og sammen med vennen Julius Petersen og fætterten Holger Drachmann indtog han her en særstilling i årene ned til 1870. Arentzen var et mærkeligt menneske. Åndeligt søgende, kritisk æggende og ideelt begejstret. Men også pirrelig sensibel og yderst sårbar i sin selvfølelse. Bedst befandt han sig i den hjemlige sofakrog i slåbrok og med en kreds af lydhøre og diskussionslystne elever omkring sig. Så fik kritikken og begejstringen frit løb. Han havde som radikal demokrat deltaget i Haandværkerdannelsesforeningen i 1848 og følte sig med sit standpunkt i venstrehegelianismen og de europæiske frihedsideer i dyb modsætning til den borgerligt nationale konsolidering i 50erne og 60erne. Specielt hadede han de nationalliberale og mest af alt Fædrelandets redaktør, Carl Ploug.

Herved blev Arentzens hjem et af samlingsstederne for den spredte akademiske opposition mod den herskende åndsretning i tiden ned mod 1864; og et af de steder, hvor det moderne gennembrud forberedtes. Det var jo nemlig ikke mindst gennem ensomme ulve fra Arentzens generation fra 1820'erne, at 40'ernes kritiske tænkning blev formidlet til de senere gennembrudspionerer. Jeg tænker på folk som Brøchner, Gabriel Sibbern, Rudolph Berg og den lidt ældre J.C. Schiødte. Pingel, Ludvig Trier og Schandorph hører til de få af 30'er-generationen, der gjorde gennembruddet med, ellers stammer pionererne vist så godt som alle fra 40'erne.

For Hørup der med sin rationalistiske kulturbaggrund og sine meget negative erfaringer med byen forholdt sig stærkt kritisk til dannelsen og københavneriet, har Arentzens betydning været den, at hans overvejende følelsesmæssigt bestemte opposition har fået perspektiv. Og Arentzen introducerede for ham de historiske og litterære mønstre, i forhold til hvilke han i 60'erne og først i 70'erne forstod og digterisk tolkede sin egen eksistens. I endeløse nætters diskussioner og oplæsning har han her mødt konstellationen Goethe-Heine og dens hjemlige pendant i konstellationen Øehlenschläger- Baggesen, som Arentzen senere skrev sit store værk om. Og man har diskuteret mulighederne for et nyt poetisk gennembrud som i sin tid romantikkens. Nederlaget 1864 oplevedes i denne kreds som de nationalliberales nederlag, som et forudsigeligt resultat af stemningspolitik og principrytteri - jvf. Citatet fra "Flyveposten" (s. 4). Som regensalumne modsatte Hørup sig i overensstemmelse hermed en gruppe slesvigeres indkvartering på Regensen under det store slesvigske besøg i København 1865.

Hørups overvejelser over karakterproblematikken sidst i 60'erne

Blandt Hørups efterladte papirer ligger et utrykt essay, "Alkibiades. Phantasi over Symposiet". Jeg kan ikke datere det med sikkerhed, men det må nok være skrevet 1860'erne, sandsynligvis i 1867, hvor Hørup efter sin juridiske eksamen tilbragte et sabbatår med at læse, filosofere og skrive digte. Essayets mest umiddelbare inspirationskilde er uden tvivl Kierkegaard, både stilistisk og ved dets psykologisk-kategoriale og moralsk-eksistentielle problemstillinger. Stilistisk ligger det således i forlængelse af Baggesens, H.C. Andersens og Kierkegaards subjektive linje. Fortælleren optræder som et "jeg", der psykologisk medlevende ikke blot arrangerer og kommenterer, men som på en gang optræder som øjenvidne i det gamle Athen og som kritiker af samtidens klassiske filologer. Det er et opgør med den objektivistiske dannelse, der ingenting forstår, for "hvad der tales i Stemning, forstaaes i Bevægelse, uden Stemning, ingen Forstaaelse", skriver han. - En jævnførelse med Kierkegaards tilsvarende opgør ned "docenterne" ligger lige for. Selve den subjektive stil er et middel til at bryde med en sådan udvendig dannelse og indtrængende forstå den psykologiske baggrund for Alkibiades' tale i "Symposion" og for hans politiske opportuniste og magt over folket.

Og hermed er jeg nået frem til det psykologisk-kategoriale plan. Alkibiades er ganske klart opfattet som et "dæmonisk geni" i Goethes forstand. Hans magt over omgivelserne omtales i vendinger, som direkte har det ovenstående Goethecitater som forudsætning. Jeg vil til sammenligning citere et stykke: "Der var Noget i hans (dvs. Alkibiades') Veltalenhed, som drog Mængden sympathetisk til ham, en hemmelig Klang af dulgt Smerte gav hans Ord Inderlighedens tiltrækning, og en skjult Lidenskabs hidsende Tilskyndelse reiste Mængden til Deltagelse i hans Vrede. Det er denne Klang i Stemmen, der gaaer de Dannede forbi, men finder et Ekko i den umiddelbare Mængde, fordi den rører ved det, som er Menneskeslægtens fælleds Eie, ved den dunkle Følelse af Smerte, som hviler paa Bunden af enhver Menneskesjæl. I Athen var Alkibiades Kvindernes og det menige Folks Yndling. Historien kender ham, Historien veed at fortælle om den letsindige Kvindeforfører, den ryggesløse Folkeleder, Forræderen, Manden uden Grundsætninger, men Historien veed Intet om, at det ikke var hans Letsind, men hans Tungsind, der forførte Kvinderne og Mængden, Historien har ligesaa lidt som de nordiske Ynglinge hentet sin Kundskab

fra Symposiet." Det er tydeligtvis Goethe, der har leveret kategorien (jvf. cit. s. 4), men som barn af sin tid og Kierkegaard ville Hørup forstå den dæmoniske besættelse psykologisk. Og som Kierkegaard i "Enten-Eller" havde stillet geniet overfor karakteren, således satte Hørup Alkibiades overfor Sokrates. De repræsenterer hver sin type - eller side - af det moderne emanciperede menneske, der i en kaotisk overgangstid har frigjort sig fra den gamle tids mytologiske autoritetsstrukturer. Essayet er opbygget over sådanne psykologisk forståede og modsætningsvis opstillede kategorier - eller modeller: den gamle mytiske bevidsthedsform og harmoni overfor en senere tids individualiserede bevidsthed og konflikt, det dæmoniske geni overfor karakteren, eneren overfor massen og overfor de dannede og de dannede overfor massen og endelig den sympatiske medlevende forståelse overfor den objektivistiske.

Jeg vil dernæst vende mig til essayets eksistentielle dimension. Sokrates fremstilles som den store selvhvilende personlighed og opløser af al formentlig viden. Hans tanker har - med Hørups ord - suget "væxt af Ensomheden og den bitre, ukjærlige Forladthed", og han optræder med foragt overfor "dannelsen", men med respekt for guderne. Alkibiades er derimod vokset op som guders og menneskers yndling, og da hans tanke bliver frigjort af Sokrates, forkaster og dømmer han alt - også guderne, dvs. symbolet på "det højeste". Sejrsstolt vender han tilbage til Sokrates for at få løsenet til den tilværelsens gåde, han mener Sokrates besidder, han ydmyger sig for ham, men opdager at Sokrates slet ikke har hørt efter, men sover. Det er denne ydmygelse, der ligger bag hans tale ved symposiet og bag hans hvileløse og grundsætningsløse fremfærd. Essayet slutter: "Gjennem de overdrevne Yttringer af Beundring over Socrates' Visdom og Fasthed hører man den sagte, bitre Bebreidelse for Haardhed og Overmod og skjønt han taler op til Socrates som til den Store, Seierrige, Overlegne, hvis blotte Tilværelse er en Dom over hans eget Liv, er det dog tydeligt, at en Følelse af Uret ikke har forladt ham, og at han kun halvt har nemmet hvad Socrates vilde overfor ham, kun halvt har han forstaaet at Krandsen ikke vindes, som en anden Mester (Jesus) har sagt, ved at raabe "Herre, Herre".

Hvad var det så, Alkibiades kun halvt havde forstået? Hørup besvarer ikke spørgsmålet direkte - og af gode grunde - for svaret kan ikke gives i en objektivistisk form. Det er den sokratiske indsigt, at sandheden ligger i en selv, som Alkibiades kun halvt har fornemmet, og som han flygter fra. Han kan ikke bære at skulle være sin egen yderste autoritet eller at skulle bøje sin egocentriske storhedsdrøm under et højere hensyn, men har dog alligevel halvt fornemmet kravet. Ved at fremstille ham som den mest gudbenådede yngling, har Hørup gennem hans nederlag villet vise dybden i dette eksistentielle personlighedskrav, - det som sammenbruddet af den gamle orden har stillet en ny tids mennesker overfor. Og hans essay er i lige så høj grad som det er en dom over Alkibiades, en sympatisk indlevelse i hans lidenskab og fortvivlelse og en historisk og psykologisk forklaring på hans personlighedsnederlag.

For spørgsmålet om Hørups placering i det moderne gennembrud forstået som et horisont- og holdningsskifte kan det konstateres, at Hørup ganske klart har foretaget skiftet fra et klassicistisk til et moderne kulturbegreb. Den gamle orden opfattes som mytisk, og dens opløsning som både nødvendig og ønskelig, selvom det stiller store krav til de således frisatte individer. Hans digte fra slutningen af 60erne og begyndelsen af 70erne kan alle forstås som variationer over temaet: Hvem er jeg? Hvordan kan jeg finde sande værdier at handle ud fra? Hvad er formålet med tilværelsen? Og med smerten? De psykologiske forudsætninger for denne identitetskrise var på den ene side en intens oplevelse af, at der ikke gaves nogen almengyldig meningsgivende orden og styrelse, og dels en frygt for, at hans tilværelse skulle trivialiseres og hans oplevelsessevne sløves. Hans egocentriske storhedsdrømme kunne ikke forliges med de trange sociale og ægteskabelige vilkår, men en tid lang forsøgte han at forsones sig med dem ved digterisk at dyrke lidelsen og driften som den eneste virkelighed, han turde stole på som ægte. Og i smertesfællesskabet fandt han et grundlag for medmenneskelig solidaritet. - Det var på den tid hans teodicé.

Både hvad form og indhold angår, ligger digtene i klar forlængelse af den danske og tyske romantiske tradition. Oplevelsen af tilværelsen som meningsløs og nådesløs, modsætningen mellem drøm og virkelighed og dyrkelsen af smerte- og lystoplevelser var karakteristiske elementer heri. Hørups digte bekræfter herved den almindelige regel om, at gennembrudsgenerationen hentede inspiration fra 30ernes og 40ernes romantisme, da de i årene omkring 1870 skulle tolke deres eksistens. Parallellen til J.P. Jacobsens digte fra samme periode er således slående, hvad den indholdsmæssige problematik angår. Ved sine forudsætninger tør jeg uden tøven placere Hørup i den gruppe af unge æsteter i 1860ernes København, som i 70erne skulle komme til at udgøre "den poetiske revoltes mænd". (Pontoppidan i "Lykkeper"). Men han havde med sine landlige forudsætninger et alternativ, som de øvrige gennembrudspionerer savnede. Jeg vil senere vende tilbage til, hvordan han udnyttede det.

Sammenligner man Hørups bevidsthedsudvikling med Brandes' og andre af gennembrudspionerernes biografi, tror jeg nok, at det skulle være muligt at finde nogle paralleller, som kunne give anledning til at overveje nogle af det moderne gennembruds historiske forudsætninger i 50erne og 60erne. Jeg tænker navnlig på skiftet fra 50ernes storhedsdrømme til 60ernes inderliggørelse og selvdisciplin og på identitetskrisen fra slutningen af 60erne. Der er forskellige spredte tegn på, at slutningen af 50erne var en urolig tid. Kirken var ved at tabe grebet om vækkelsesbevægelserne, og de politiske ledere - både regeringen og venstres - grebet om deres vælgere. Jeg vil på dette grundlag fremsætte den hypotese, at der i slutningen af 50erne var ved at ske den opløsning af de traditionelle autoritetsstrukturer, som faktisk fandt sted ti år senere, men at Hall med sin mere deciderede nationale linje fra 1861 og præsterne med deres energiske indsats for at kanalisere de religiøse vækkelser ind i folden gennem dannelsen af de kirkelige retninger fra samme år, overvandt de truende tendenser. Det var altså kun ved at imødekomme stærke folkelige krav om en mere national og nytestamentlig religiøsitet og under indtryk af den nationale krise i forholdet til de tyske magter, at de traditionelle ledere - hvis hypotesen er sand - formåede at fastholde deres autoritet. De satte sig så at sige i spidsen for bevægelsen. (Jvf. Hans Jensen: Brud og Sammenhæng --: 287). Også Brandes blev som bekendt fanget ind, og selv Hørup, som stod udenfor både den nationale og den religiøse rørelse, fandt sig for en tid - efter en urolig intellektuel periode - tilrette med udsigten til en privat meningsfuldhed, baseret på lyrisk selvudfoldelse og forlovelsen med Emma Holmsted.

Brandes' dannelsesideal

For den, der omkring 1870 mente, at den danske litterære og politiske tradition var udlevet og byggede på et forældet idegrundlag, var et kritisk ståsted nødvendigt. Situationen var pluralistisk. Mange havde i 60ernes sidste halvdel sluttet sig til Rasmus Nielsen, men den bevægelse var på retræte 1870. For dem, der nu var på jagt efter en livsanskuelse, var det nye naturvidenskabelige syn på sjælelivet et tilbud. Brandes bidrog meget til at skærpe denne retnings politiske profil ved at totalisere den bagvedliggende ideologi til et sammenhængende samfunds- og menneskesyn i skarp opposition til den ældre kulturopfattelse. Men meget videre gik han ikke.

Jeg "oversatte" i indledningen Brandes' begreb "moderne" ved "oplyst individualisme". Brandes har gentagende gange skrevet, hvad han mente hermed, således i "Emigrantlitteraturen": "Enhver Magt er tyrannisk i samme Grad som den er dum, og Individet fødes som dens Undersåt. Medens det Naturlige vilde være, at Individet formede selv sine Anskuelse og sine Principer om de høieste Ting, gav sig selv Love for sin Opførsel og efter Evne søgte Sandheden med sin egen Hjerne, forefinder Individet ved sin Fødsel først en færdig Religion, i ethvert Land en forskjellig, dets Forældres, som længe før det selv føler eller tænker religiøst bliver det indpodet; .... Saaledes forefinder Individet en færdig Moral, og denne Moral understøttes af en færdig offentlig Mening." (s. 138, jvf. også "Forklaring og Forsvar": s. 63-66, DGM: 327, og "Aristokratisk Individualisme" trykt i Tilskueren 1889: s. 586f). Brandes har her modstillet det autonome individ og det

traditionsbundne samfund, men hans individualisme og samfundskritik udelukker ikke ideen om et omfattende meningsfællesskab. Det er her oplysningen kommer ind. At være oplyst ville for Brandes primært sige at være i overensstemmelse med samtidens sekulære videnskabelige tænkning, og det var netop ud fra idealet om et oplyst meningsfællesskab for alle dannede mennesker, at Brandes kritiserede de forhåndenværende samfund som fordomsfulde og repressive. Det var som talsmand for en sådan højere fælleseuropæisk civilisation, at han satte sig til doms over den borgerlige danske kultur - ikke som individuel oprører i romantisk stil. Brandes var en særdeles bevidst politiker og diplomat, og hans sigte var bestandig civilisatorisk, også når han fra katederet gav sin indestængte spontanitet udtryk i henførende frihedsromantik. Men det var en for den enkelte meget krævende civilisation, ikke blot skulle individet selvstændigt tilegne sig den, men det skulle også give den sin egen personlige - helst originale - udformning.

Det var en historisk-psykologisk kulturopfattelse, Brandes ville gøre gældende overfor den herskende danske klassicistiske og nationale helhedstolkning. Men for ham, der selv havde modtaget sin dannelse i en akademisk, idealistisk tradition, og som skulle gøre sig gældende indenfor denne, var det af betydning at kunne imødekomme egne og andres forventninger om at kunne begrunde sin livsanskuelse med en yderste substans. Dvs. en funktionel ækvivalent til klassicismens "ide". Brandes kaldte denne substans "Alnaturen" (DMG: 288), og han legitimerede sin forkærlighed for den højkulturelle sfære med ideen om, at alnaturen gennem sine utallige individuationer her nåede sin højeste aktualisering, nemlig i det store menneskes kompromisløse frihedsstræben, videnskabeligt, praktisk human og kunstnerisk (DMG: 122). Dette peger også hen på hans idealistiske historiesyn, hvorefter det var menneskeheden "evige Higen efter en stedse idealere opfattet Frihed", der var fremskridtets og civilisationens drivkraft. (DMG: 402).

Det var således ikke nogen banal form for individualisme, Brandes hyldede. For ret at forstå hans standpunkt vil jeg skelne mellem begreberne "autenticitet" og "individualisme". Ved "*autenticitet*" forstår jeg en stræben, som er styret af selvkritisk sandhedssøgen og af viljen til at handle ansvarligt, dvs. til at realisere personligt tilegnede værdier. Denne stræben kan finde sted indenfor en given traditions livshorisont, som tilfældet var i kredsen omkring Fr. Nutzhorn (jvf. s. 3), eller den kan bryde hermed. Den første type vil jeg med den canadiske filosof, Bernard Lonergan, kalde "horisontal autenticitet" og den anden "vertikal autenticitet". Ved "*individualisme*" forstår jeg den holdning, at man i konflikttilfælde vælger at opfylde personlige behov, materielle såvel som åndelige, istedet for at handle ud fra ansvarsfølelse overfor et kollektiv. Distinktionen er vigtig, hvis man skal forstå Brandes. For når han af sin samtids forfattere krævede, at de skulle være "individualister til det yderste" (Ahtströms disputats: s. 131) og påstod, at den enkeltes indsats for det almindelige bedste blev størst, hvis han gjorde sig selv til mål (Sv.Møller Kristensen: Digteren og Samfundet II:65), så er det umiddelbart et individualistisk selvrealisationsideal, han fremsatte og legitimerede med en tvivlsom påstand om, hvad der vil være bedst for almenvellet. Men der er ingen tvivl om, at det var en individualisme, der hentede sin troværdighed fra idealet om en vertikal autenticitet. Brandes' heroer var dem, der uden hensyn til omgivelsernes forventninger søgte en dybere sandhed og fulgte en højere ansvarlighed, end det var acceptabelt indenfor deres samtids livshorisont. Og det var i en sådan højere ansvarligheds navn, at han satte sig til dom over sin samtids kulturtradition i håb om at kunne bidrage til at skabe en autentisk tradition og et frit og ansvarligt samfundsliv. Men når det er sagt, må det straks tilføjes, at han ikke selv skelnede mellem individualistisk selvrealisation og autenticitet, og at han betonede kravet om personlig autonomi og kreativitet så stærkt, at hans menneskesyn måtte blive meget elitært, baseret som det var på erfaringer og idealer fra kunstens og videnskabens verden.

Når Brandes stemte personlighedsfordringen så højt og på det psykologiske metaplan formulerede det som et individualistisk selvrealisationsideal, selvom han faktisk handlede ud fra solidaritet med undertrykte enkeltpersoner, klasser og nationale mindretal, skyldtes det selvfølgelig dels den

idealistiske dannelsesstradition, som han definerede sig i forhold til. Men det skyldtes også hans stærke personlige oplevelse af det borgerlige danske samfunds repression. Det var i forståelig reaktion imod dets bornerte konventioner og politiske disciplinering, at han modsætningsvis sværmede for renæssancen og opterede for den oprørske individualistiske karaktertradition i europæisk litteratur. I lighed med Herbert Marcuse i 1960'erne førte hans kamp mod samfundets driftsfjendtlige undertrykkelse ham til modsætningsvis at tilslutte sig idealet om individets autonome selvudfoldelse. Men denne fiksering på individualistiske selvrealisationsidealer fra den højkulturelle sfære stillede ham med tiden overfor modernismens dilemma: spændingen mellem idealet om et omfattende meningsfællesskab og idealet om en eksperimenterende gennemindividualiseret, autonom selv- og omverdensforståelse. Et sådant individualistisk dannelsesideal kan hverken generaliseres til at omfatte en større del af menneskeheden eller forventes at ville føre til et meningsfællesskab for dem, der måtte kunne honorere det. - Ihvertfald kun i det rent negative, i protestholdningen. I længden kunne det kun opretholdes som "aristokratisk individualisme".

Hørups syn på Brandes og den nye litterære bevægelse

Også Hørup havde oplevet traditionen som uautentisk, og også han fordrede af sig selv, at han skulle "være sin egen dom". Men han reagerede ikke desto mindre ganske skarpt overfor Brandes først i 70'erne. Jeg har i analysen af Alkibiadesessayets karakterproblematik søgt at vise, at det Hørup her gjorde op med var en objektivistisk værdiorientering, og at han istedet satte en eksistentiel. Den afgørende kvalitative forskel mellem Sokrates og Alkibiades var ikke deres meninger eller handlinger, det var karakteren, det kom an på. Jeg vil betegne dette dannelsesideal som *sokratisk-eksistentielt*. I en serie breve fra foråret og sommeren 1873 til kusinen Henriette Steen har Hørup flere hentydninger til Brandes og den nye litterære bevægelse, idet han modstiller den til sit eget sokratiske-eksistentielle dannelsesideal. Han ser således med Pascal og Kierkegaard ned på den klasse af mennesker, der befinder sig mellem de naive, som ingenting ved, og dem, der som han selv ved, at de ingenting ved, nemlig på de dannede. Jeg citerer: "Disse Alvorsmænd kjende Intet til Mystik eller Romantik, de spillede ikke Tiden med at lytte efter Vinden, hvorfra den kommer eller hvor den gaaer hen. I denne Jordbund gror ingen Poesi, det skulde da være Læredigtene eller Oderne til Søvn, men til Gjengæld forstaae de Alt, forklare Alt og rette Poesien an, saa enhver Domsmer kan faae sin Portion. Dette verdslige Professorvæsen behager mig ikke. Saa kan jeg bedre med de Religiøse (Ævl og anden Grundtvigianisme ufortalt); naar man er færdig med Alt og ikke længer har et Halmstraa at holde sig til, saa giver man sig i Guds Haand og alle Folk kaste efter Skriftens Bud deres Sorger paa Gud, undtagen de, der sætte deres Stolthed i at bære dem selv." (7/5 73).

Der er næppe tvivl om, at Hørup i 1873 nærmest placerede Brandes i de dannedes klasse og desuden betragtede ham som noget af et modefænomen. Han er således glad over, at han ikke "som visse gratiøse Aander" har et halvt dusin fruentimmer, der falder i fæsvimelse for hans skyld. (28/5 73). Og han holder på Salomons Højsang, så må for hans skyld "Farisæerne og Tolderne gjerne slaes med de moderne Litteraturjøder om det nye." Efter hans mening var Salomons "Glæde over Sulamiths Bryster og Bug og Lænder --- adskjelligt sundere end den nyjødiske, tyndbenede, problematiske Sensualisme, der i vore Dage tager Veiret baade fra Jøde- og Kristenjomfruer og som Kong Salomon - mener han - vilde finde ligesaa komisk som Eunuchernes Suk efter Haremet." "Litteraturjøde" vil han ikke være, ikke om han så "i tilgift fik hele denne tørre, knaldende Witz, der intetsteds tænder, fordi den ligner de Gnister, man gnider af et Katteskind." (13/6 73). En bog, som han har lånt Henriette Steen, og som jeg mener må have været enten "Emigrantlitteraturen" eller den netop udkomne "Den romantiske Skole i Tyskland", omtaler han således: "Det er en fortræffelig Ting saadan et litterært Saltekarl hvor de store Digtere og de store Tanker blive lagt ned

i Række og Geled som Sild i en Tønde, en Haandfuld Peber her og saa meget kritisk Salt, at det staaer over dem - paa den Maade kunne udødelige Digtere holde sig temmelig længe." (28/5 73).

Det er naturligvis ikke muligt på grundlag af disse spredte udtalelser fra foråret og sommeren 1873 at opnå nogen dybere indsigt i, hvad Hørup kendte til den nye litterære og litteraturkritiske bevægelse. Af en tilfældig hentydning i brevene fremgår det, at han har læst Cherbuliez, og udtrykket "den nyjødiske, tyndbenede, problematiske Sensualisme" må primært referere til den da aktuelle debat om den nye oversættelseslitteraturs splittede og sammensatte helte – eller "problematiske naturer", som de kaldtes. Foruden Cherbuliez også Turgenjev og Spielhagen. At karakterproblematikken tidligere havde anfægtet ham fremgår tydeligt af digtene fra identitetskrisen omkring 1870, men i 1873 oplevede han denne problematik som overvundet, - nyforelsket og politisk engageret, som han på det tidspunkt var. Fra dette høje stemningsleje skelnede han ikke mellem bevægelsens iagttagende og dens forkyndende retning – i hvert fald gav han ikke udtryk for det. Bortset fra, at han altså synes at have lånt Henriette Steen en af Brandes' bøger. Det var først som journalist ved "Morgenbladet", at han efterhånden fik blik for de muligheder et samarbejde mellem det politiske venstre og den nye litteraturbevægelse indebar. Skulle "Det forenede Venstre" omdannes til et moderne liberalt parti i vesteuropæisk forstand, måtte befolkningen deles efter anskuelser, ikke i bønder og byboer eller dannede og udannede. (Jvf. hans tale ved folkefesten på Møn 5/7 74 (trykt i S. og T. I 21-24, og Politisk Tilbageblik fra 1884, trykt s.s. 3-10). Men lige ind til krisen i slutningen af 80'erne formede samarbejdet med Edv. Brandes ved først "Morgenbladet" og siden "Politiken" sig som noget af en magtkamp. Hørup hadede ordet "fritænkensk" (Rubins breve II: 253), og han så med ringeagt på det objektivistiske oplysningsdannelseideal, der også lå bag det. Faren var naturligvis, at der skulle opstå en ny formynderisk dannelseselite til erstatning af de nationalliberale.

Hørups sokratiske-eksistentielle dannelsesideal og hans politiske praksis 1872

I sommeren 1872 gjorde Hørup et forgæves forsøg på at blive valgt til folketinget på sin hjemegn i Frederiksværkkredsen. Initiativet hertil var hans eget, men under valgkampen sluttede han sig til "Det forenede Venstre" og opnåede partiets - navnlig J.A. Hansens - støtte i kampen mod den nationale venstremand, P.E. Olsen. For en københavnsk intellektuel var det et højst usædvanligt skridt - også for modstandere af de nationalliberale som f.eks. kredsene om Vilh. Møller, Georg Brandes og Kr. Arentzen. Denne sidste kreds var blevet kraftigt udvidet omkring 1870, mens andre som Hørup synes at have trukket sig tilbage. Det var i denne kreds den almindelige mening, at embedsmændene og de nationalliberale blade førte et meningsregimente, der var kulturelt bornert samt politisk doktrinært og standsegoistisk. Men det var i grunden en kritik på de nationalliberales egne præmisser: de var ikke liberale og idealistiske nok. Enkelte i kredsen som f.eks. Carl Michelsen sværmede for socialisterne, og alle nærrede de en vis abstrakt filantropisk interesse for landalmuen, men "Det forenede Venstre" ansås for et ensidigt gårdmandsparti, der blot ønskede at pleje dets klasseinteresser, og som savnede respekt for kulturelle værdier. Og dets ledere havde her som overalt i København et meget dårligt navn. De fleste af kredsen skrev i det frisindede "Lolland-Falsters Stiftstidende" som i årene omkring det moderne gennembrud var en søgt oppositionsavis på de københavnske cafeer, kendt for sin støtte til Brandes. Men de repræsenterede kun sig selv. Bladets redaktør, Chr. Jørgensen, tog rigtig bestik af deres situation, da han i et brev til Schandorph fra januar 1870 skrev: "Demokraterne gaae desværre saa vildfarende omkring og vide ikke, hvorhen de skulle vende sig, fordi Demokratiet her i Landet mangler respektable Førere, klare, dygtige, ædle, uegennyttige Folk, der forstaae sig selv og Sagen og kun ville det Sande og Gode, ikke deres egen Fordel eller Forherligelse. Saadan en Person som J.A. Hansen, et Beest som Rimestad, en Fusentast som Berg osv. skal ikke give honnøret Folk Smag for vort "Venstre"." Mens de national-liberale i deres frygt for de mod dem stridende klasseinteressers voksende indflydelse i politikken

lod sig drive ind i en stadig mere åbenlys alliance med Højre, fastholdt man i de mere politisk uforpligtede intellektuelle oppositionskredse indigneret idealet om en politik, der var baseret på respekten for talent og argumenter i det gode og sandes tjeneste. Og man så med samme afsky på gårdmænds og høkeres interessepolitik som på embedsmændenes. Schandorph håbede på, at der kunne komme en politisk-konservativ, men på åndslivets områder frisindet regering. Altså en redning fra oven.

Frederiksværkkredsen, hvor Hørup stillede sig, var politisk uudviklet og traditionelt konservativ. Dens folketingskandidat siden 1856 var en gårdejer, Anders Christensen, der på rigsdagen havde sluttet sig til det såkaldte "Mellemparti", og som iøvrigt havde støttet de nationalliberale. Han var en praktisk indstillet mand, for hvem skærpelsen af de politiske modsætninger i 1870erne var en national ulykke. Han betragtede sig som venstremand, men var modstander af "Det forenede Venstre", og heri var han i overensstemmelse med flertallet af kredsens vælgere og med Hørups modkandidat ved valget 1872, P.E. Olsen. Denne kunne både henvise til sin mangeårige politiske karriere og støtte sig til den traditionelle opfattelse af politik som varetagelse af den nationale almeninteresse ved oplyste og erfarne mænd.

Jeg vil på denne baggrund forsøge at analysere Hørups valgkampagne med henblik på, om der kan konstateres en sammenhæng mellem hans sokratiske-eksistentielle dannelsesideal og hans politiske praksis.

Hovedkilden til viden om hans optræden under denne hans første valgkamp er det lille hidtil upåagtede blad, "Nordsjællands Tidende", et menigmandigblad i stil med P.C. Zahles "Folketidenden for Midtsjælland", og det var organ for J.A. Hansens og C.C. Albertis lighedsdemokratiske retning indenfor "Det forenede Venstre". Efter i begyndelsen af have advaret vælgerne mod Hørup som akademiker og vordende embedsmand, udviklede bladet sig til at blive hans talerør under valgkampagnen. Ikke blot finder man her udførlige referater fra vælgermøderne, men også Hørups egenhændige valgprogram, udformet som et sammendrag af hans første valgtaler. Fra modpartens side findes det langt anseeligere "Frederiksborg Amtstidende".

Hørup indledte sit valgprogram således: "Hvis jeg i faa Ord skulde udtrykke mit politiske Program, vilde jeg bruge Ord som: det maadeholdne Fremskridt, jeg vilde bruge Ord som Ligevægten mellem Partierne. Her er hos os som andetsteds en politisk Modsætning, der er ligesaa gammel som selve Politikken, en Modsætning mellem et Venstre og et Høire, mellem dem, der vil fremad og dem, der vil holde igjen. Vi finde paa den ene Side de Mænd som med Blik for Samfundets Brøst og Mangler erkjende, at vi paa mange Punkter trænge til Fremskridt og Udvikling, til Fornyelse og Forbedring, der erkjende dette saa meget mere levende som vi jo befinder os i en Overgangstid. Vi have med Grundloven forladt den gamle Tid, Kongemagtens og Enbedsmagtens Tid, for at begynde et nyt Liv og en ny Tid, hvor "Folket" skulde være Hovedordet, Selvstyrelsen Grundprincippet. Fra denne Side lyder Opfordringen til os om ikke at blive staaende paa Halveien, men at gjenneføre Grundlovens Tanker om Frihed og Lighed, om politisk, kommunal og personllg Selvstændighed, om at bygge vort Samfundsliv i Grundlovens Aand. Vi finde i Modsætning hertil de Mænd, der skjønne, at vor Udvikling har naaet sit Yderste og Bedste, eller hvis de øine Noget bedre, da er det ikke det, der vinker forude, men det vi have forladt, det der ligger bag os, det er Reaktionen, Stilstandens, Tilbageskridtets Mænd. Jeg troer ikke, der er nogen Grund til at sørge over denne Modsætning, den forsvinder i al Fald ikke, fordi vi sørge over den og gennem den lader ogsaa det sig naa, som er det Ønskeligste: en fredelig og sindig Fremgang. Men hertil udfordres rigtignok hvad jeg begyndte med, en vis Ligevægt mellem Partierne; thi skal det politiske Høire beherske vor Udvikling, da komme vi ingen Vegne, vi staa stille og det er det samme som at gaa tilbage, men et Folk, der ikke gaaer fremad, det gaaer sikkert sin Opløsning imøde."- Altså et liberalt parlamentarisk partisystem efter moderne vesteuropæisk mønster. Derefter går Hørup over til en analyse af den øjeblikkelige parlamentariske situation, hvor landstinget står

samlet om den store fornues og fornemheds interesser, mens folketinget er opløst i en partidannelse uden fast flertal på grund af "Mellempartiet". Og han fortsætter: "Kun i et virkeligt Folkethingsflertal seer jeg Betingelsen for en fredelig Udvikling, kun derigjennem ville de Reformer blive fremmede, hvorom Folket har samlet sig, fremmede paa den Maade og i det Omfang, som Tiden kræver og Folket ønsker. Men jeg seer i et saadant Flertal endnu en Ting og jeg lægger ikke mindre Vægt herpaa, jeg seer i det saadaat Flertal det bedste Værn mod al eventyrlig og fantastisk Politik, et saadant Flertal vil nødvendigvis veere maadeholdent."

Programmet er langt, og jeg skal ikke komme nærmere ind på dets enkelte punkter og disses forhold til "Det forenede Venstres" program, men blot fremhæve to forhold: for det første har han i programmet erstattet den klassicistiske kulturopfattelses krav til vælgerne om at stemme ud fra et nationalt og alment helhedsperspektiv og har erstattet det med en parlamentarisk mekanisme, der skal sikre fremskridtet, selvom den enkelte stemmer ud fra sin partikulære interesse. "Dannelse" er altså ingen betingelse for politisk ligeberettigelse. For det andet - og i sammenhæng hermed - var det en politisk realisme, han ville gøre gældende. Hvadenten talen gjaldt 1865-grundloven, hærvæsenet, jernbanespørgsmålet eller toldlovens revision, var det de eksisterende institutioner og materielle behov, han tog som sit udgangspunkt. Han manede ikke til samling om nationale værdier eller stillede krav til den enkeltes idealisme. Hvad han appellerede til var vælgerne egne erfaringer og politiske eftertanke. Selv har han i Morgenbladet 1874 formuleret sin politiske realisme således: "Der er noget, man kalder Real-Politik. Det havde en Gang en fornuftig Mening. Man tænkte derved paa Modsætningen til Stemmingspolitikken, til det overdrevne og ensidige Principrytteri, der ikke vilde tage Virkelighedens Forhold, Folkets Evne og Udvikling, Statens Stilling og Vilkaar i Betragtning. Men Real-Politiken fik snart en anden Betydning; under dette Paaskud begyndte man at foragte alle Grundsætninger, at lade haant om Tro og Love, at bøje Retten efter hvad der var nyttigt og hensigtsmæssigt for det regerende Parti." (2/8 74)

Det var realpolitik, som modsætning til stemmingspolitik, han ville gøre gældende med sit politiske program. Og han gjorde det primært ved i praksis at knytte sin agitation til bondestandens traditionelle uvilje mod københavnsk formynderi, dens sparsommelighed og mistro til store ord og patentløsninger. Det var denne bonderealisme, han prøvede at aktivisere politisk mod den nationale helhedstolkning, som bykulturen ikke desto mindre alligevel kunne dupere landbefolkningen med, fordi denne savnede et artikuleret alternativ. Programmet må altså forstås som et forsøg på indirekte meningsformidling. Han ville ligesom Kierkegaard i "Øjeblikket" stimulere den menige mand til at få indsigt i sin allerede praktisk givne eksistens og til at stå ved den. Som Kierkegaard nemlig havde villet afsløre dannelsesteologien som bedrag og stimulere den menige mand til redelighed mht. sine eksistentielle vilkår, således ville Hørup afsløre embedsburekratiet og dannelsen som uberettiget formynderisk og undertrykkende, og han ville stimulere bondestanden til ikke at lade sig imponere, men gøre sig sin dagligdags holdning bevidst og gøre den politisk gældende. Her møder vi altså Hørups sokratiske-eksistentielle dannelsesideal fra Alkibiadesessayet som grundlag for hans politiske praksis og som modsætning til bykulturens objektive dannelsesbegreb. Men da hans mål i modsætning til Kierkegaards var politisk-socialt, kunne og måtte han operere med partier og solidaritet til stabilisering af den enkeltes identitet og som middel til at fremme fælles politiske mål. Han ville ikke længere som i 60erne nøjes med den egne subjektive selvedfoldelse eller med at påvirke enkeltpersoner, og han måtte derfor tage hensyn til sine vælgere og det parti, han ønskede at repræsentere.

Da hans mål var at stimulere vælgerne til at stole på deres egen dom i tillid til, at det parlamentariske system ville sikre fremskridtet, var det helt afgørende for han under valgkampagnen at få debatten politiseret. Efter at have fremlagt sit program nøjedes han derfor på de følgende vælgermøder med at henvise til dette og rejste istedet spørgsmålet om, hvad det ville sige at være venstremand: nemlig at tilhøre partiet "Det forenede Venstre". Vælgermøderne blev

derfor præget af hidsige diskussioner, snarere end af den saglige politiske diskussion, som flertallet af tilhørerne ganske givet ville have foretrukket, for så vidt en sejr for Hørups taktik: han tvang dem til en egentlig politisk stillingtagen, selvom han led et knusende nederlag på valgdagen. - I et "Brev fra Nordsjælland" kunne han som "lille-h" i 1874 fortælle Morgenbladets læsere, at Frederiksborg Amt var i politisk bedring. Og han fortsætter: "Tidligere fandtes vel en enkelt Venstremænd hist og her paa Egnen, men han bar da som oftest paa sin politiske Tro som en Hemmelighed, han næppe turde være bekendt; nu er Antallet og Modet voxet, og vore Venstrenænd have lært, at det særligt er ved Sammenhold og Samvirken, man fremmer en Sag." (20/9 74).

Faserne i Hørups formative ungdomsår

Det er på tide at slutte, og jeg vil gøre det med nogle mere overordnede betragtninger over Hørups formative ungdomsår. Det er ikke muligt at følge Hørups dannelseshistorie, således som det har været det for Brandes' vedkommende. Men på grundlag af hans efterladte breve, digte og essays mener jeg dog alligevel at kunne identificere nogle centrale holdningsskift i hans udvikling inden han i 1873 begyndte som journalist ved "Morgenbladet".

Der er først skiftet fra barndommens tro på en meningsfuld orden og personlig guddommelig styrelse til en ærgerrig og konkurrencepræget stræben efter ydre mål. Han ville blive noget stort og oprørsk. I brevene fra 60erne og i nogle af digtene omtales disse pubertetsfantasier som et nu overstået stadium. Hørup har så godt som nogen kunnet føle sig personligt ramt af Schacks "Phantasterne", og Alkibiadesessayets medfølelse med og dom over Alkibiades reflekterer disse erfaringer samt det næste centrale skifte, nemlig opdagelsen af det indre liv. Dagdrømmene blev så at sige omsat til lyrik, og det mål han satte sig var den egne lyriske selvudfoldelse i fællesskab med sin forlovede, Emma Holmsted, uafhængigt af verdens dom, men i indre og ydre harmoni. Altså en privat udgave af idealismens indre, kontemplative frihedsbegreb.

Det næste centrale skifte kan dateres til omkring 1870. Hørup var på det tidspunkt inde i en ægteskabelig og personlig krise, og en meget stor del af de efterladte digte kan bedst forstås som en fortløbende bearbejdelse af denne krise. Nytårsaften 1871/72 ved vi fra Brandes, at han talte sig varm om Kierkegaard, og Schwanenflügel kan tilføje, at det specielt var om "Øjeblikket". Han må på det tidspunkt have besluttet at forsøge sig som politiker, og kort efter brød han med de ægteskabelige hensyn og indledte et kærlighedsforhold til kusinen, Henriette Steen. Man kan forstå denne bevidsthedsudvikling hos Hørup som dialektisk i den forstand, at han med sit aktivistiske standpunkt fra først i 1870erne på en gang indoptog og overskred sin drøm fra 50erne om at udrette noget betydeligt og hans opdagelse i 60erne af det indre liv. Han ville både udrette noget betydeligt og være sin egen dom. Hans standpunkt havde som forudsætning den idealistiske traditions og navnlig Kierkegaards hævde af subjektiviteten som erkendelseskilde og som sæde for personlig ansvarlighed, og det er derfor ikke nogen fyldestgørende bestemmelse, når den hidtidige Hørupforskning har villet placere ham idemæssigt blandt bondereformatorerne fra slutningen af det 18. århundrede. (Henrichsen, Engelstoft). En sådan bestemmelse ser ikke alene bort fra den personlige motivering bag hans beslutning om at blive venstrepolitiker, men også fra det styrende princip for hans agitation og sigtet med hans politik, nemlig at virkeliggøre sit sokratiske-eksistentielle dannelsesideal hos vælgerne, så de ved egen kraft kunne frigøre sig politisk og kulturelt.